

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ГЛАДИШУК СЕРГІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 94(438+477.82)«1919/1921»:35.072.2(043.5)

**СТАНОВЛЕННЯ ПОЛЬСЬКОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
В ЗАХІДНІЙ ВОЛИНІ У 1919–1921 РОКАХ:
ДЕРЖАВНО-ПРАВОВІ ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ**

07.00.02 – всесвітня історія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Львів – 2018

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Робота виконана на кафедрі всесвітньої історії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат історичних наук, доцент
Разиграєв Олег Володимирович,
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
доцент кафедри всесвітньої історії.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Качараба Степан Петрович,
Львівський національний
університет імені Івана Франка,
завідувач кафедри нової та новітньої
історії зарубіжних країн;

кандидат історичних наук
Чорненький Роман Васильович,
музей «Герої Дніпра» – філія Національного
військово-історичного музею України
Міністерства оборони України,
науковий співробітник.

Захист відбудеться 18 квітня о 15:00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.12 у Львівському національному університеті імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України за адресою: 79000, м. Львів, вул. Університетська, 1, ауд. 337.

З дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розісланий 16 березня 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
професор

Р. М. Шуст

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Випробування, що випадають на долю України сьогодні, зокрема складні суспільно-політичні умови, що впливають на сферу національних відносин актуалізують дослідження міжнаціональних взаємин із сусідами, що мали місце в минулому нашої держави. У цьому контексті важливим для українців є непростий досвід відносин із поляками. На сучасному етапі розвитку двосторонніх контактів між Україною і Республікою Польща актуальним залишається аналіз непростого змісту польсько-українських взаємин у ХХ ст. На особливу увагу заслуговує міжвоєнний період, як непростий час перебування частини західноукраїнських земель у складі Польщі. Попри вагомий напрацювання і вітчизняної, і зарубіжної історіографії, є низка нез'ясованих та дискусійних питань, що потребують подальшого вивчення й належної оцінки.

Становлення польської адміністрації в Західній Волині у перші роки перебування краю під владою Польщі – одне з таких малодосліджених питань. Формування польської адміністрації та її політика щодо різних національностей регіону, передусім українців, багато в чому визначили подальший зміст та перебіг польсько-українських стосунків. Тому дослідження вказаної теми дає змогу простежити та оцінити на прикладі Західної Волині державно-правовий і суспільно-політичний виміри входження поліетнічного регіону до складу міжвоєнної Польщі. Аналіз прорахунків управлінського апарату Польщі може слугувати одним з факторів поясненням напружених відносин між українцями й поляками в період Другої світової війни; урахування досвіду відносин польських і українських громадських організацій регіону важливе також для сучасного діалогу між двома народами. Актуальність теми зумовлена й тим, що її розробка дає можливість залучити до наукового обігу значну кількість неопублікованих матеріалів, що висвітлюють державно-правові та суспільно-політичні аспекти становлення польської адміністрації, окремі грані соціально-економічного й національно-релігійного розвитку міжвоєнної Західної Волині.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в рамках наукової теми «Соціально-економічні та політичні проблеми європейської історії» (протокол № 5 від 13 листопада 2014 р.) кафедри всесвітньої історії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Окрім того, дослідження є складовою частиною наукового проекту Стипендіальної програми польського уряду для молодих науковців (2013–2014 рр., Варшавський університет), а також наукової програми «Перша світова війна на польських землях. Очікування – досвід – наслідки» (2014–2018 рр., Інститут історії Польської академії наук).

Мета роботи – дослідити становлення польської адміністрації в Західній Волині в 1919–1921 рр., показати державно-правові та суспільно-політичні аспекти цього процесу.

Для досягнення поставленої мети необхідно **дослідити:**

- історіографію, джерельну базу та методологію обраного дослідження;
- передумови становлення польської адміністрації в Західній Волині;
- входження регіону до складу Цивільного управління східних земель;

- функціонування Цивільного управління земель Волині та Подільського фронту;
- перебування краю в межах Тимчасового управління прифронтових і етапних теренів;
- організацію українського національного руху на західноволинських землях;
- роль комуністичних осередків Західної Волині в радикалізації настроїв місцевого населення;
- громадсько-політичні організацій поляків у контексті утвердження польських політичних впливів у краї.

Об'єктом дослідження виступають органи державної влади Польщі в 1919–1921 рр.

Предмет дослідження – становлення польської адміністрації в Західній Волині в 1919–1921 рр., державно-правові та суспільно-політичні аспекти цього процесу.

Територіальні межі роботи охоплюють землі Західної Волині, де від травня 1919 р. розпочала діяльність польська адміністрація і які відповідно до розпорядження Ради міністрів Польщі від 4 лютого 1921 р. склали Волинське воєводство. Це було підтверджено також укладенням Ризького мирного договору 18 березня 1921 р. На цій території розміщені сучасні Волинська (окрім Камінь-Каширського та Любешівського районів) і Рівненська області, а також північна частина Тернопільської області (Кременецький, Лановецький, Шумський та північна частина Збаразького районів) України.

Хронологічні межі дослідження охоплюють 1919–1921 рр. Нижня межа зумовлена зайняттям регіону Військом Польським та початком становлення польської адміністрації у травні 1919 р. Верхня межа обмежена утворенням Волинського воєводства на підставі розпорядження Ради міністрів Польщі від 4 лютого 1921 р. й підписанням Ризького мирного договору 18 березня цього ж року. Саме тоді процес становлення польського управлінського апарату в регіоні набув завершеного вигляду. Для з'ясування передумов становлення польської адміністрації відбувся вихід за нижню хронологічну межу дисертації (до 1917–1918 рр.).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше в українській історичній науці:

- цілісно досліджено становлення польської адміністрації в Західній Волині впродовж 1919–1921 рр., державно-правові та суспільно-політичні аспекти цього процесу;
- порушено питання про окремий «довоєводський» етап в історії регіону в контексті міжвоєнного періоду;
- в контексті висвітлення розвитку в Західній Волині у 1919–1921 рр. українського національного руху досліджено його ставлення до польської адміністрації;
- охарактеризовано сприйняття багатонаціональним населенням регіону польської влади та більшовицького режиму протягом 1919–1920 рр.;
- уведено до наукового обігу значний масив неопублікованих документів з історії польської адміністрації Західної Волині періоду 1919–1921 рр. та суспільно-

політичного життя регіону, зокрема з фондів Центрального державного архіву громадських об'єднань України, державних архівів Волинської, Рівненської та Тернопільської областей України, Архіву нових актів, Центрального військового архіву, Публічної бібліотеки Варшави (Республіка Польща), архівних колекцій Інституту Юзефа Пілсудського в Америці та Інституту Юзефа Пілсудського в Лондоні;

уточнено:

– періодизацію етапів становлення та функціонування польської адміністрації в регіоні впродовж 1919–1921 рр.;

– найменування польських адміністративних органів та територіальну приналежність окремих повітів Західної Волині протягом 1919–1921 рр.;

подальшого розвитку в дисертації набули питання про:

– особливості урядової політики Польщі у 1919–1921 рр. в Західній Волині;

– місце регіону в державних концепціях та програмах політичних партій Польщі.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що наведені в дисертації факти, висновки та узагальнення можуть бути використані під час дослідження міжвоєнної історії Західної Волині, укладенні узагальнювальних і спеціальних праць з історії України та Польщі, збірників документів і матеріалів. Дослідження може бути корисним для підготовки лекцій, семінарських занять та інших форм організації навчально-виховного процесу, що розкривають новітню добу історії України й Польщі.

Апробація результатів дослідження. Положення дисертації доповідалися на 12 наукових конференціях, у тому числі *міжнародних*: VII Міжнародній науково-практичній конференції студентів і аспірантів: «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (м. Луцьк, 14–15 травня 2013 р.); 67-й Міжнародній науковій конференції «Каразінські читання» (м. Харків, 25 квітня 2014 р.); VIII Міжнародній науково-практичній конференції студентів і аспірантів: «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (м. Луцьк, 14–15 травня 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Забутий континент. Штетли Волині. Історія, культура, особистості, перспективи розвитку туризму» (м. Рівне, 20 березня 2015 р.); IX Міжнародній науково-практичній конференції студентів і аспірантів: «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (м. Луцьк, 12–13 травня 2015 р.); Міжнародній науковій конференції «Образ іншого в східноєвропейській історії та культурі» (м. Львів, 26–28 червня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених, студентів та аспірантів «Актуальні проблеми розвитку природничих та гуманітарних наук» (м. Луцьк, 15–16 грудня 2016 р.); Міжнародній конференції в межах наукового проекту: «Перша світова війна на польських землях. Очікування – досвід – наслідки» (м. Варшава, Республіка Польща, Інститут історії Польської академії наук, 20–21 вересня 2017 р.); *всукраїнських*: I Всеукраїнській науково-практичній конференції «Освіта і культура Волині: історія та сучасність» (м. Луцьк, вересень 2012 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Другі політологічні читання імені професора Богдана Яроша» (м. Луцьк, 16 квітня 2013 р.);

50-й Всеукраїнській науковій історико-краєзнавчій конференції «Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і Ковельщина в історії України та Волині» (м. Ковель, 12–13 грудня 2013 р.); VII Волинській всеукраїнській історико-краєзнавчій конференції (до 95-річчя заснування Житомирського державного університету імені Івана Франка) (м. Житомир, 7–8 листопада 2014 р.).

Результати дисертації оприлюднювалися під час фестивалів науки в Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки протягом 2013–2017 рр., обговорювалися на засіданнях кафедри всесвітньої історії цього ж університету в 2013–2017 рр. Окремі положення дисертації представлено на засіданнях Відділу соціальної історії XIX–XX ст. Інституту історії Польської академії наук (2013–2014 та 2016–2017 рр.).

Публікації. Основні положення дисертації відображено в 17 публікаціях: шість – у наукових фахових виданнях, у тому числі дві – у міжнародних збірниках, що входять до наукометричних баз даних; 11 – в інших наукових виданнях та матеріалах міжнародних і всеукраїнських наукових конференцій.

Структура дисертації обумовлена метою і завданням дослідження. Робота складається з титульного аркуша, анотації, аркуша змісту, переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів поділених на 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (352 позиції) і 14 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 250 сторінок, з них основного тексту – 198 сторінок, список використаних джерел – 34 сторінки, додатки – 18 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет, територіальні та хронологічні межі, окреслено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, подано інформацію про апробацію результатів дослідження.

У першому розділі **«Історіографія, джерельна база та методологія дослідження»** розкрито стан наукової розробки теми, охарактеризовано джерельну базу, сформульовано методологічні засади дисертації.

У **підрозділі 1.1 «Стан наукового вивчення теми»** проаналізовано рівень її історіографічного дослідження. Наявні напрацювання згідно з приналежністю до національних наукових шкіл поділено на дві групи: праці української історіографії та дослідження зарубіжних учених, передусім польських.

До масиву праць вітчизняної історіографії належать роботи радянського періоду та посткомуністичної доби. Публікації радянських часів, присвячені міжвоєнній історії західноукраїнських земель у складі Польщі, зводилися до ілюстрування на фактичному матеріалі тих схем і положень, що їх розробляла тогочасна офіційна ідеологія. Проте низка досліджень має науковий характер та містить значний фактологічний матеріал, зокрема праці С. Макарчука, О. Михайлюка, Р. Оксенюка, Ю. Сливки та ін. Питання загострення відносин польської адміністрації й робітників на теренах Західної Волині та Східної

Галичини займало помітне місце в працях І. Васюти, присвячених соціально-економічному та політичному розвитку західноукраїнських земель.

Серед сучасної української історіографії потрібно виділити праці М. Гетьманчука, Б. Гудя, Р. Давидюк, О. Дем'янюка, О. Зайцева, Л. Зашкільняка, С. Качараби, Ю. Крамара, О. Красівського, О. Купчика, М. Кучерепи, М. Литвина, Ю. Макара, В. Марчука, О. Разиграєва, В. Скальського та ін. В історіографії незалежної України проблема становлення польської адміністрації в Західній Волині розглядається здебільшого крізь призму вивчення національної політики Польщі. Важливим є дослідження С. Качараби, який ґрунтовно охарактеризував основні напрямки еміграції із Західної України впродовж міжвоєнного періоду, аналізуючи при цьому початкову політику польської адміністрації, одним із наслідків якої і була еміграція українського, польського та єврейського населення Західної Волині. Окремо слід відзначити праці Р. Чорненького, який розглянув вибрані аспекти військового польсько-українського протистояння 1918–1919 рр., що завершилося захопленням Східної Галичини та Західної Волині польськими збройними формуваннями і становленням тут польської адміністрації.

Історіографія Польської Народної Республіки представлена роботами, у яких йдеться про політику урядових кіл Польщі щодо національного питання, зокрема українського. Це праці М. Папежинської-Турек, Є. Томашевського, Р. Тожецького, А. Хойновського. Польська адміністрація Західної Волині розглядається в цих дослідженнях у контексті регіональної політики Польщі. На сучасному етапі проблему становлення польської адміністрації в Західній Волині в 1919–1921 рр. вивчають Й. Геровська-Каллаур, Н. Зелінська, В. Козира, В. Менджецький. Суспільно-політичні умови розгортання діяльності польської адміністрації в регіоні проаналізовано у працях К. Калати, Т. Епштейна, М. Шуміла.

Певний інтерес – насамперед як дослідження, що висвітлюють історичне тло становлення польської адміністрації викликають праці англійських й американських науковців. Так, британський історик Н. Дейвіс комплексно схарактеризував розвиток Польщі, приділивши особливу увагу справі відносин поляків із сусідами, насамперед українцями. Американський дослідник Т. Снайдер, концентруючи увагу на політиці волинського воєводи Г. Юзевського, частково звернувся до політики польської адміністрації на початковому етапі її становлення в регіоні. Певним внеском в історіографію теми є дослідження білоруського ученого О. Вабіщевича, розвідки якого дають змогу порівняти становлення польської адміністрації в Західній Волині та Західній Білорусі. Російську історіографію проблеми представлено працями М. Мельтюхова, який аналізує польсько-більшовицьку війну 1920 р., що спричинила тимчасову ліквідацію польського управлінського апарату в регіоні.

Отже, аналіз історіографії теми дослідження дає підстави стверджувати, що попри нагромадження значного пласту наукової літератури як щодо різних аспектів розвитку міжвоєнної Західної Волині, так і функціонування польського управлінського апарату на загальнодержавному рівні, становлення польської адміністрації в Західній Волині в 1919–1921 рр., державно-правові та суспільно-

політичні аспекти цього процесу не були комплексно висвітлені в сучасних вітчизняних і зарубіжних історичних працях.

У **підрозділі 1.2 «Джерела»** проаналізовано використані в роботі основні групи опублікованих та неопублікованих джерел: 1) неопубліковані архівні матеріали; 2) публікації документів і матеріалів; 3) періодичні видання; 4) епістолярій та спогади.

Основним джерелом для дослідження становлення польської адміністрації в Західній Волині в 1919–1921 рр., державно-правових та суспільно-політичних аспектів цього процесу є комплекс матеріалів, що зберігається в українських та польських архівних установах. У дисертації використано документи з фондів Центрального державного архіву громадських об'єднань України, державних архівів Волинської, Рівненської та Тернопільської областей України, Архіву нових актів, Центрального військового архіву, Національного цифрового архіву, (м. Варшава, Республіка Польща). Окрім цього, залучено рукописні матеріали із фондів Публічної бібліотеки столичного міста Варшави; архівні колекції Інституту Ю. Пілсудського в Америці та Інституту Ю. Пілсудського в Лондоні (електронні версії).

Джерела, що містяться в збірках Центрального державного архіву громадських об'єднань України, зокрема у фонді 5 «Комісія з історії громадянської війни» та фонді 6 «Комуністична партія Західної України», дали змогу проаналізувати окремі аспекти польсько-більшовицької війни 1920 р. та евакуацію польської адміністрації із теренів Західної Волині влітку того ж року.

Надзвичайно інформативні документи зберігаються в Державному архіві Волинської області (фонд 36 «Луцьке повітове староство», фонд 58 «Цивільне управління земель Волині та Подільського фронту», фонд 178 «Ковельське повітове староство»), Державному архіві Рівненської області (фонд 30 «Рівненське повітове староство», фонд 357 «Сарненське повітове староство»), Державному архіві Тернопільської області (фонд 2 «Кременецьке повітове староство», фонд 391 «Кременецька повітова команда державної поліції»). Вони висвітлюють реорганізацію польських адміністративно-територіальних структур у регіоні та суспільно-політичне життя окремих повітів.

Вагомим джерелом є документація, що зберігається у фондах Архіву нових актів у Варшаві, зокрема у фонді 55 «Товариство Кресова сторожа». Ситуаційні рапорти інструкторів товариства з окремих повітів Західної Волині дали можливість відтворити особливості місцевого суспільно-політичного, національно-культурного та релігійного життя впродовж досліджуваного періоду. Проаналізувати перші кроки польської адміністрації в регіоні в 1919 р. дали змогу матеріали фонду 88/93 «Цивільне управління східних земель». Фонд 20 «Цивільне управління прифронтових і етапних теренів» допоміг схарактеризувати окремі аспекти польського урядування в Західній Волині наприкінці та після завершення польсько-більшовицької війни.

Важливі для розкриття теми джерела містяться в Центральному військовому архіві у Варшаві. Опрацьовано матеріали фонду I.301.8. «II Відділ Головного командування Війська Польського», в якому зберігаються звіти та персональна

документація польських громадських організацій. Зазначені матеріали дали можливість простежити особливості суспільно-політичних аспектів становлення польської адміністрації регіону протягом 1919–1921 рр. Цінними є звіти Війська Польського про суспільно-політичну ситуацію в краї, що містять оцінку діяльності цивільної адміністрації та громадських організацій Західної Волині, передусім «Кресової сторожі» та «Народних рад». Реакцію багатоетнічного населення регіону на процес становлення польського управлінського апарату допомогли проаналізувати збірки фонду I.301.18. «Головне командування Волинського фронту».

Фонд «Концерн “Ілюстрований щоденний кур’єр” – Архів ілюстрацій» Національного цифрового архіву у Варшаві висвітлює персональний склад польської адміністрації Західної Волині.

Досить інформативними для дослідження є рукописні матеріали з фондів Публічної бібліотеки Варшави. Матеріали фонду «Цивільне управління східних земель» дали змогу проаналізувати організаційну структуру польської адміністрації в Західній Волині. Архівні колекції Інституту Ю. Пілсудського в Америці та Інституту Ю. Пілсудського в Лондоні (електронні версії) містять рапорти керівництва польської адміністрації про ревізію окремих повітів регіону.

Окрему групу джерел становлять українські та польські публікації документів і матеріалів. Становище населення Західної Волині в міжвоєнний період та окремі аспекти діяльності польського управлінського апарату на теренах регіону характеризують збірники «Гражданская война на Украине» та «Луцьку 900 років. 1085–1985». Видання «Україна – Польща 1920–1939 рр.: з історії дипломатичних відносин УСРР з Другою Річчю Посполитою» дало змогу простежити реакцію керівництва УСРР на входження Західної Волині до складу Польщі. Становлення польської адміністрації на східних теренах розглянуто в одному з томів серії «Про незалежну та кордони», що присвячений ситуаційним рапортам товариства «Кресова сторожа» в 1919–1920 рр. Збірник документів «Закордот в системі спецслужб Радянської України» дає можливість схарактеризувати стан комуністичного руху в Західній Волині під час становлення польської адміністрації. Окрім цього, в роботі використано нормативно-правові документи польської адміністрації («Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej», «Dziennik Urzędowy Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich», «Dziennik Urzędowy Zarządu Cywilnego Ziem Wołynia i Frontu Podolskiego», «Dziennik Urzędowy Zarządu Terenów Przyfrontowych i Etapowych»).

До роботи залучено тогочасні періодичні видання. У дослідженні використано загальнодержавні видання Польщі («Przymierze» та «Wschód Polski») й регіональні, здебільшого підконтрольні товариству «Кресова сторожа», газети («Ziemia Włodzimierska», «Ziemia Wołyńska», «Polak Kresowy» та «Наш голос»).

Важливим джерелом для дослідження становлення польської адміністрації в Західній Волині в 1919–1921 рр. є епістолярій та спогади польського політикуму і окремих громадських діячів регіону. Зокрема, кореспонденція Ю. Пілсудського висвітлює суспільно-політичну ситуацію в Західній Волині під час його перебування в краї у січні 1920 р. Спогади У. Самчука про період його навчання у Кременецькій

гімназії дають змогу прослідкувати реакцію населення регіону на процес становлення польської адміністрації.

Отже, джерельна база становлення польської адміністрації в Західній Волині в 1919–1921 рр., державно-правових та суспільно-політичних аспектів цього процесу достатньо репрезентативна для проведення наукового дослідження.

У **підрозділі 1.3** «Методологія» розглянуто теоретико-методологічні основи та методи дослідження.

Методологічною основою наукової роботи стали принципи історизму, наступності, причинності та наукового плюралізму. Дисертація ґрунтується на використанні загальнонаукових, міждисциплінарних та спеціальних історичних методів наукового дослідження. З-поміж загальнонаукових використано методи порівняння, аналізу і синтезу, індукції та дедукції, узагальнення. Серед міждисциплінарних методів застосовано операційно-прикладні, а саме методи аналізу ситуації (порівняльний аналіз, спостереження, метод вивчення документів).

Із спеціальних історичних методів використано: проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, метод ретроспективи і перспективи та історико-описовий. Застосування проблемно-хронологічного методу дало змогу простежити особливості становлення польської адміністрації в Західній Волині. Порівняти управлінський апарат цього регіону та польську адміністрацію на литовських і білоруських землях у досліджуваній період дав можливість порівняльно-історичний метод. Метод ретроспективи і перспективи допоміг реконструювати внутрішньо-та зовнішньополітичну ситуацію в Польщі в 1919–1921 рр. Основою для характеристики особливостей становлення польської адміністрації в Західній Волині в окремих повітах регіону став історико-описовий метод.

У другому розділі **«Формування та діяльність тимчасових органів польської адміністрації»** проаналізовано державно-правові аспекти становлення польської адміністрації в Західній Волині в 1919–1921 рр.

У **підрозділі 2.1** *«Західна Волинь у складі Цивільного управління східних земель»* висвітлено організаційне становлення польської адміністрації в регіоні в 1919 р.

Після проголошення незалежності в 1918 р. Польща почала встановлювати нове, вигідне для себе, прикордонне розмежування. Цьому сприяв перебіг польсько-української війни 1918–1919 рр., що призвів до захоплення Західної Волині Військом Польським. Плани польського політикуму щодо управління регіоном дещо відрізнялися, оскільки перебували в орбіті двох політичних доктрин – інкорпораційної і федералістської. Прихильники першої концепції, яких очолював лідер націонал-демократів Р. Дмовський, наполягали на військовому урядуванні до моменту підпорядкування Західної Волині центральній владі Польщі. Регіон планувалося інкорпорувати, а непольське населення національно асимілювати. Ідеологом федералістської концепції, що передбачала налагодження співпраці з представниками всіх національностей східних теренів, був начальник держави Ю. Пілсудський. 19 лютого 1919 р. він ініціював організацію тимчасової цивільної адміністрації на зайнятих польськими військами східних теренах – Цивільного управління східних земель, яку від квітня того ж року очолив генеральний комісар Є. Осмолівський.

Початки польського урядування Західною Волиню були окреслені ще на межі 1918–1919 рр. на території Володимирського повіту, де функціонував Громадянський комітет Волині на чолі з місцевим землевласником Т. Кшижановським. Означена організація об'єднала політично активних поляків, які після відходу австро-німецьких військ із регіону створили виконавчі органи влади у вигляді міліції. Становлення цивільної адміністрації в Західній Волині розпочалося після початку зайняття регіону Військом Польським у травні 1919 р.

7 червня 1919 р. згідно розпорядження генерального комісара східних земель на території Володимирського, Ковельського й Луцького повітів було створено Управління повітів Волині з центром у м. Ковелі на чолі з комісаром Е. Бонецьким. 9 вересня цього ж року після захоплення ще деяких територій регіону Управління повітів Волині трансформувалося у Волинський округ. До його складу ввійшли повіти: Дубенський, Рівненський, Кременецький, Острозький, а також частково Заславський і Звягельський. Адміністративний центр було перенесено до Луцька. Посаду комісара замінили посадою начальника Волинського округу, а посаду комісара повіту – посадою старости.

Польська адміністрація Західної Волині мала тимчасовий характер. Зважаючи на відсутність належних управлінських кадрів, що переважно були залучені в центральних регіонах Польщі, її комплектували з місцевих землевласників. Здебільшого вони були некомпетентні, а часом і корумповані. Формально підпорядковуючись начальнику держави, представники управлінського апарату Західної Волині гальмували розпорядження Ю. Пілсудського щодо налагодження контактів із місцевим населенням. Повітові старости Волинського округу схилилися до інкорпораційної програми Р. Дмовського й не виконували наказів вищого керівництва.

У грудні 1919 р. новий начальник Волинського округу М. Ямонт спробував підпорядкувати цивільну адміністрацію військовій на чолі з генералом А. Лістовським. Ці плани не були реалізовані, а повіти Західної Волині виокремилися в нову цивільну адміністративну одиницю.

У підрозділі 2.2 «Функціонування Цивільного управління земель Волині та Подільського фронту» проаналізовано становлення та розвиток польської адміністрації в Західній Волині в першій половині 1920 р.

Територіальні й національні відмінності Західної Волині від інших територій, що входили до складу Цивільного управління східних земель, а також захоплення Військом Польським нових територій призвели до виокремлення Волинського округу й прифронтових сусідніх повітів 17 січня 1920 р. в окрему адміністративну одиницю – Цивільне управління земель Волині та Подільського фронту, що підпорядковувалося Цивільному управлінню східних земель і начальнику держави. На практиці адміністрація Західної Волині звітувала лише перед Ю. Пілсудським, а регіон став автономним утворенням у складі Цивільного управління східних земель.

Цивільне управління земель Волині та Подільського фронту очолив головний комісар А. Мінкевич. До його компетенції належало: видання розпоряджень стосовно всіх справ, які стосувалися цивільного управління та передавалися генеральному комісару Цивільного управління східних земель, контроль за

доходами та видатками, залучення кредитів і фінансової допомоги, управління й нагляду за адміністрацією та ін.

У межах Цивільного управління земель Волині та Подільського округу продовжував функціонувати Волинський округ, до якого приєднали окремі землі Староконстантинівського повіту. Начальником Західної Волині було призначено С. Смольського.

Згідно з умовами польсько-українського договору, що його підписали Ю. Пілсудський та С. Петлюра 21 квітня 1920 р. терени Західної Волині відійшли до складу Польщі. Адміністрація Волинського округу Цивільного управління земель Волині та Подільського округу поступово підпорядковувалася центральному уряду у Варшаві. Так, управління Володимирським, Ковельським, Луцьким, Дубенським, Рівненським, частиною Острозького та Кременецького повітів передавалося безпосередньо Раді міністрів Польщі.

Процес остаточного приєднання регіону до складу Польщі був перерваний польсько-більшовицькою війною 1920 р. На короткий період територію Західної Волині зайняла Червона армія. Польський управлінський апарат краю довелося евакуювати до центральних воєводств Польщі.

У **підрозділі 2.3** *«Регіон в межах Тимчасового управління прифронтових і етапних теренів»* розглянуто поновлення польської адміністрації в Західній Волині починаючи з вересня 1920 р.

9 вересня 1920 р., після відступу Червоної армії з території Західної Волині, у регіоні розпочалось відновлення польського управлінського апарату. Повіти Волинського округу, які згідно з польсько-українським договором від 21 квітня 1920 р. були приєднані до Польщі, увійшли до складу Тимчасового управління прифронтових і етапних теренів на чолі з В. Рачкевичем.

Керівник цієї адміністративної структури виконував обов'язки на підставі попередніх розпоряджень, що окреслювали компетенцію генерального комісара Цивільного управління східних земель та головного комісара Цивільного управління земель Волині та Подільського фронту. Нова адміністративна одиниця підпорядковувалася міністру внутрішніх справ Польщі. Восени 1920 р. в Західній Волині повторно організовано староства, міські та сільські гмінні уряди, підрозділи поліції, фінансові структури, судові органи тощо.

Діяльність Тимчасового управління прифронтових і етапних теренів зводилася до відновлення функціонування управлінського апарату Польщі, розмежування компетенцій із військовою владою, поліцейськими підрозділами та поступового формування воєводства. Місцеве населення неоднозначно сприймало повернення адміністрації Польщі; непродумані дії окремих чиновників та правоохоронних органів спричиняли наростання конфронтації між польською владою та українським населенням.

27 листопада 1920 р. Рада міністрів Польщі ліквідувала Тимчасове управління прифронтових і етапних теренів. Усі департаменти та відділи означеної структури переходили під безпосереднє управління відповідних міністерств Польщі. Волинський округ отримав статус адміністративного округу другої інстанції на правах воєводства. У грудні того ж року проведено низку адміністративних змін на

повітовому та гмінному рівнях. Розпорядженням Ради міністрів Польщі від 4 лютого 1921 р. на території Волинського округу утворювалося, починаючи від 1 березня 1921 р., Волинське воєводство з центром у м. Луцьку. До його складу увійшло дев'ять повітів: Володимирський, Ковельський, Луцький, Любомльський, Горохівський, Дубенський, Рівненський, Острозький, Кременецький. Польська адміністрація регіону переходила під безпосередній контроль Міністерства внутрішніх справ Польщі. Волинське воєводство очолив Я. Кжаковський (14 березня – 7 червня 1921 р.).

Ризький мирний договір, підписаний 18 березня 1921 р., юридично закріпив приналежність Західної Волині до складу Польщі, поклавши кінець дискусії щодо правового врегулювання статусу регіону, що тривала протягом 1919–1921 рр.

У третьому розділі «**Суспільно-політичне життя**» проаналізовано суспільно-політичний розвиток Західної Волині в період становлення польської адміністрації.

У підрозділі 3.1 «*Організація українського національного руху*» висвітлено формування основних течій українського національного руху Західної Волині в умовах становлення польської адміністрації.

У середині 1919 р. український національний рух характеризувався культурно-освітнім спрямуванням. Його представниками були окремі місцеві діячі, які намагалися організувати навколо себе певні осередки. Вони займали вичікувальну позицію та сподівалися на заміну польського управлінського апарату українським.

На початку 1920 р., після утворення Цивільного управління земель Волині та Подільського фронту, розпочалося формування національної та полонофільської течій українського руху. Перша виступала за приєднання регіону до складу Української Народної Республіки, а в другій половині 1920 р. – за національну автономію Західної Волині у складі Польщі. Представники цієї течії обговорювали питання про рівноправність усіх національностей регіону та вільне волевиявлення населення Західної Волині щодо політичної приналежності краю. Найактивнішим представником цієї течії слід вважати В. Ковальчука з Володимирського повіту.

Прихильники полонофільської течії, що виступали за надання українським землям національно-культурної автономії в складі Польщі, брали активну участь у польсько-українських конференціях та з'їздах, намагаючись налагодити співпрацю з поляками. Серед них варто виокремити М. Луцкевича, М. Косача та М. Кухаренка. 9 червня 1920 р. у Варшаві відбулася конференція за участю українських громадських діячів Холмщини, Західної Волині, Західного Полісся та Підляшшя і представників польського політикуму соціалістичного спрямування. На цій зустрічі було окреслено проект національно-культурної автономії для українських земель. Проте польсько-більшовицька війна та відставка уряду Л. Скульського спричинили невиконання ухвалених рішень.

12–13 грудня 1920 р. в Луцьку з ініціативи ковельських українських діячів на чолі з М. Луцкевичем та М. Косачем відбувся польсько-український з'їзд, що декларував рівноправ'я в адміністративному, економічному й культурно-освітньому житті для усіх національностей регіону. Зважаючи на попередню політику місцевої адміністрації, громадські діячі Західної Волині намагалися налагоджувати контакти

безпосередньо з центральним урядом у Варшаві та представниками польських політичних сил.

Ліберальні кола польського політикуму із середовища Польської соціалістичної партії погоджувалися на поступки для українців та пропонували залучити їх активних громадських діячів до праці в адміністрації регіону. Означені плани не були реалізовані. Щораз більшу політичну вагу в Польщі набирали прихильники національної асиміляції непольського населення – націонал-демократи. Вони відмовлялися виконувати постанови «грудневого з'їзду» в Луцьку, що спричиняло загострення польсько-українських відносин у регіоні.

Остаточне приєднання Західної Волині до складу Польщі в лютому 1921 р. сприяло організаційному становленню українського національного руху. Представники національної та полонофільської течій українського руху почали втілювати в життя політичні концепції, сформовані протягом 1919–1920 рр., що відбилося в майбутньому на діяльності політичних партій Західної Волині.

У **підрозділі 3.2 «Діяльність комуністичних організацій»** проаналізовано більшовицьку агітацію та початки розвитку комуністичного руху в Західній Волині.

Більшовицьку пропаганду, яка проникала в регіон із прифронтових східних повітів, підтримувала частина збіднілого населення. Упродовж 1919–1920 рр. у Західній Волині відбувалися локальні повстання та збройні виступи, спрямовані на повалення польської адміністрації в краї. Учасники цих виступів називали себе «народними більшовиками».

На початку липня 1920 р. регіон був зайнятий Червоною армією. У Західній Волині розпочалося формування більшовицьких органів влади. У селах і містах створювалися революційні комітети, а також комуністичні організації та комітети незаможних селян. У більшовицьких арміях та дивізіях, розміщених у Західній Волині, функціонували політичні відділи, що забезпечували підтримку для нової влади.

Опанування більшовиками регіону розпочалося із сіл, де діяли так звані «селянські працівники». Вони організовували більшовицьку владу на місцях, а також виконували інші функції: узгоджували питання, пов'язані із земельною реформою, соціальним забезпеченням населення, ухвалювали звернення стосовно бандитизму та грабежів військовиків, виявляли й усіяко протистояли антибільшовицькій агітації, організовували молодіжні гуртки культурно-просвітнього характеру. В цей час основною опорою для більшовицької влади було російське, єврейське та українське населення, незадоволене попереднім урядуванням поляків. Центрами комуністичного руху стали повітові міста Західної Волині – Луцьк, Ковель, Володимир-Волинський, Рівне.

У другій половині серпня 1920 р., після Варшавської битви, розпочався відступ більшовиків із територій Західної Волині та повторне становлення польської адміністрації в краї. Комуністичні осередки розпочали конспіративну діяльність, отримуючи матеріальну й кадрову допомогу від створеного у травні 1920 р. закордонного відділу (Закордоту) Центрального комітету Комуністичної партії (більшовиків) України. Члени Закордоту намагалися спровокувати нову польсько-більшовицьку війну та приєднати регіон до складу УСРР. Польська поліція Західної

Волині вчасно зреагувала на провокативну діяльність цієї структури й разом з військом запобігла організації повстання на початку 1920-х рр. Натомість комуністи розпочали діяльність, спрямовану на опанування ліворадикальним рухом в краї.

У підрозділі 3.3 «Польський громадсько-політичний рух» досліджено діяльність польських громадсько-політичних організацій регіону.

Польський громадсько-політичний рух Західної Волині був представлений діяльністю товариства «Кресова сторожа» і осередків «Народних рад», які умовно можна віднести до демократичного табору польського політикуму краю.

«Кресова сторожа» розпочала активну діяльність одночасно зі становленням польської адміністрації в регіоні. Її завдання полягало в реалізації політичної програми начальника держави щодо східних теренів, яка передбачала налагодження співпраці між представниками всіх національностей Західної Волині. Натомість польська адміністрація краю, керівництво якої складалося з місцевих землевласників, перешкоджала подібним планам, підтримуючи політичний курс національних демократів.

Керівником «Кресової сторожі» в Західній Волині було обрано Г. Орловського. Формально підтримуючи політику Ю. Пілсудського, представники товариства намагалися сформуванати власну політичну програму й здобути підтримку місцевого населення Західної Волині на майбутніх виборах до парламенту Польщі. Задля цього здійснювалися спроби налагодити контакти з українськими громадськими діячами через організацію спільних конференцій та публічних зустрічей. Декларативний характер діяльності «Кресової сторожі» та відсутність реальних кроків у виконанні поставлених цілей призвели на початку 1921 р. до втрати підтримки цієї організації навіть серед польського населення регіону.

Протягом другої половини 1919 р. з ініціативи «Кресової сторожі» в окремих повітах Західної Волині створено нові організації – «Народні ради». Вони претендували на роль посередника між польською адміністрацією та органами місцевого самоврядування. Задля цього до спільної роботи залучали представників від усіх національностей регіону, хоча переважали поляки. «Народні ради» формувалися за участю селян, які порушували перед владою нагальні питання суспільно-політичного, освітнього й економічного життя регіону. У грудні 1919 р. «Народні ради» Ковельського, Луцького, Рівненського та Сарненського повітів утворили «Народну раду Волині», яку очолив Г. Мерглер. Упродовж 1920–1921 рр. організація дедалі більше переходила на політичну платформу діяльності та намагалася здобути підтримку сільського населення, яке сподівалося за допомогою «Народних рад» розв'язати на свою користь аграрне питання.

У висновках викладено основні результати дослідження, обґрунтовано положення, які виносяться на захист:

1. На основі аналізу історіографічних напрацювань констатовано, що тема дисертації не знайшла належного висвітлення у науковій літературі. Наявна джерельна база достатньо репрезентативна для проведення дослідження, при цьому значну кількість неопублікованих джерел введено до наукового обігу вперше. Своєрідність теми потребувала застосування відповідних методологічних засад; це,

зокрема, виявилось в поєднанні загальнонаукових, міждисциплінарних і спеціальних історичних методів дослідження.

2. Показано, що відродження незалежної польської держави в листопаді 1918 р. супроводжувалося активними заходами щодо формування її кордонів, що здійснювалося збройними методами. Події польсько-української війни призвели до поступового захоплення Західної Волині Військом Польським. У регіоні було сформовано тимчасову польську цивільну адміністрацію. Завдання нової влади полягало в переконанні місцевого населення, передусім українського, у доцільності майбутнього приєднання регіону до складу Польської держави. Лише за такого розвитку подій можна було сподіватися на мирну інтеграцію Західної Волині до складу Польщі. Плани польського політикуму щодо управління регіоном перебували в орбіті федералістської та інкорпораційної концепцій.

3. Визначено, що від травня 1919 р. Західна Волинь перебувала у складі Цивільного управління східних земель – тимчасової адміністрації на зайнятих польськими військами «східних» землях. У регіоні було створено Управління повітів Волині з центром у Ковелі, що у вересні 1919 р. трансформувалось у Волинський округ із центром у Луцьку. Від самого початку функціонування в регіоні польський управлінський апарат зіткнувся з низкою проблем, а саме: багатоетнічністю краю із переважанням українського та незначною часткою польського населення; наявністю великої кількості біженців, які були евакуйовані під час Першої світової війни й тепер поверталися до краю; зруйнованими господарськими будівлями, що потребували негайної відбудови; відповідною реакцією місцевого непольського населення, яке очікувало на можливу зміну влади; українським національним рухом; більшовицькою агітацією та діяльністю комуністичних організацій; налагодженням стосунків із представниками польського громадсько-політичного руху. Означені перед адміністрацією завдання потребували негайного розв'язання. Натомість надмірна концентрація влади, нехтування розпорядженнями вищого керівництва, спроба полонізувати регіон без забезпечення навіть культурно-освітніх потреб місцевих жителів призвели до негативної оцінки діяльності адміністрації Західної Волині як начальника держави Ю. Пілсудським, так і місцевим населенням. Як наслідок, у регіоні було сформовано нову управлінську одиницю та частково замінено персональний склад чиновницького апарату.

4. З'ясовано, що 17 січня 1920 р. на території Західної Волині утворено Цивільне управління земель Волині та Подільського фронту. Нова адміністративно-територіальна одиниця формально підпорядковувалася Цивільному управлінню східних земель, фактично – безпосередньо начальнику держави. Очолював Цивільне управління земель Волині та Подільського фронту головний комісар А. Мінкевич, якому був підзвітний начальник Волинського округу С. Смольський. Його головне завдання полягало у впровадженні в життя ідеї польсько-української співпраці. Після укладення 21 квітня 1920 р. польсько-українського договору Західна Волинь поступово переходить під безпосереднє управління центральних виконавчих органів влади Польщі. Однак польсько-більшовицька війна влітку 1920 р. зруйнувала управлінський апарат Польщі в регіоні.

5. Досліджено, що Варшавська битва та відступ більшовиків спричинили відновлення у вересні 1920 р. польської адміністрації в Західній Волині у вигляді Тимчасового управління прифронтових і етапних теренів на чолі із В. Рачкевичем. Завдання означеного управлінського утворення полягало у розмежуванні військової та цивільної адміністрації. Після початку польсько-радянських переговорів у Ризі в жовтні 1920 р. відбувається підпорядкування регіону центральним органам виконавчої влади Польщі. Розпочалося повторне формування повітів, які на підставі закону від 4 лютого 1921 р. були адміністративно оформлені у вигляді Волинського воєводства Польщі; юридичний статус останнього закріпив Ризький мирний договір від 18 березня 1921 р. Відтоді процес становлення польського урядування в Західній Волині завершується.

6. Установлено, що впродовж утвердження польської адміністрації в Західній Волині в 1919–1921 рр. тривав процес організаційного розвитку українського національного руху. Від початку він був представлений лише окремими локальними діячами інтелігенції, що намагалася піднести національну свідомість місцевого українського населення. Починаючи від 1920 р., представники українського національного руху висувують конкретні пропозиції щодо подальшого устрою регіону. Прихильники національної течії українського руху виступали протягом 1919 р. за приєднання краю до УНР, а після польсько-українського договору 1920 р. – за надання Західній Волині політичної автономії в складі Польщі. Полонофільську течію українського руху представляли прихильники надання Західній Волині культурної автономії, із забезпеченням рівноправ'я для української мови, розвитку шкільництва тощо.

У другій половині 1920 р. більшість діячів українського руху здійснили спроби налагодити відносини з Польською державою через організацію спільних конференцій як майданчиків для обговорення суспільно-політичних, культурно-освітніх, конфесійних та економічних проблем регіону. Проте невиконання ухвалених рішень польською адміністрацією призвело до загострення польсько-українських відносин.

7. Констатовано, що в період становлення польської адміністрації в Західній Волині в 1919–1921 рр. досить відчутною була більшовицька агітація, що призводила до дестабілізації суспільно-політичної ситуації та появи повстанських загонів у вигляді так званих «народних більшовиків», які здійснювали напади на землевласницькі маєтки й прагнули ліквідувати контроль Польщі над регіоном. Улітку 1920 р. більшовики зайняли терени Західної Волині й почали будівництво власного адміністративного апарату. Їх підтримувала частина єврейського, російського та українського населення. Останні були невдоволені політикою польської адміністрації, яка ґрунтувалася на забезпеченні прав польського населення. Територіальна близькість до радянської України сприяла поширенню комуністичної пропаганди в регіоні.

Після відходу Червоної армії із краю розпочинається активна діяльність агентів Закордоту, які намагалися дестабілізувати суспільно-політичну ситуацію, в тому числі шляхом розпалювання національних протиріч. Більшовики не відмовилися від ідеї нового захоплення регіону та перенесення комуністичної революції до Західної

Європи через західноукраїнські землі, що входили до складу Польщі. Однак, польські безпекові та військові структури змогли втримати ситуацію під контролем.

8. Показано, що на початку 1919 р. в Західній Волині розпочинають свою діяльність польські громадсько-політичні організації. Найактивнішими з них були «Кресова сторожа» та «Народні ради». Товариство «Кресова сторожа» намагалося реалізувати на практиці ідею Ю. Пілсудського про співпрацю всіх національностей на східному порубіжжі Польщі. За підтримки цієї організації були створені «Народні ради», які репрезентували себе посередниками між адміністрацією й органами місцевого самоврядування. Протягом другої половини 1919 р. «Кресова сторожа» та «Народні ради» намагалися сформувати позитивний образ Польщі в Західній Волині, зважаючи на юридичну невизначеність статусу регіону й можливий плебісцит. Задля цього проводилася просвітницька діяльність та кооптація українців, чехів, німців та євреїв до їх складу. У другій половині 1920 р. «Кресова сторожа» та «Народні ради» поступово переходять на позиції національних демократів із їх планами радикальної асиміляції українського, єврейського, чеського та німецького населення регіону. Подібні дії та невиконання домовленостей представниками польського громадсько-політичного руху Західної Волині, задекларованих наприкінці 1920 – на початку 1921 рр., призвели до відходу непольського соціуму від співпраці із цими організаціями. Загалом, «Кресова сторожа» та «Народні ради» були покликані підготувати ґрунт для втілення у життя федераційних планів Ю. Пілсудського. Натомість, після включення Західної Волині до складу Польської держави, вони розпочали підтримувати національних демократів та не знайшли підтримки у місцевого населення регіону.

Отже, становлення польської адміністрації в Західній Волині у 1919–1921 рр. не можна оцінювати однозначно. З одного боку, вона зробила певні кроки в напрямі інтеграції регіону до складу Польщі та протидіяла більшовицькій агітації, а з іншого – ускладнювала польсько-українські відносини, фактично підтримуючи політику національних демократів у справі національної асиміляції непольського населення Західної Волині. Після кількох років діяльності перехідного польського управлінського апарату Західна Волинь в адміністративному плані трансформувалась у Волинське воєводство, створене на підставі розпорядження Ради міністрів Польщі від 4 лютого 1921 р.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВИКЛАДЕНО У ПУБЛІКАЦІЯХ

Статті в наукових фахових виданнях:

1. Гладишук С. Утвердження польської державної адміністрації в Західній Волині у 1919–1921 рр. *Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2012. Вип. 8. С. 34–39.

2. Гладишук С. Спроба нормалізації польсько-українських відносин в Західній Волині у контексті становлення тимчасової адміністрації Другої Речі Посполитої

(1919–1921 роки). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя: ЗНУ, 2014. Вип. 40. С. 81–84.

3. Hładyszuk S. Agitacja bolszewicka i ruch komunistyczny na Wołyniu w okresie formowania polskiej administracji (1919–1921). *Komunizm: system–ludzie–dokumentacja*. Rocznik naukowy. 2015. № 4. S. 3–18. URL: http://komunizm.net.pl/wp-content/uploads/2015/01_SH.pdf.

4. Gładyszuk S. Ruch ukraiński a formowanie polskiej administracji na Wołyniu w latach 1919–1921 (w świetle dokumentacji Towarzystwa Straż Kresowa). *Rocznik Przemyski*. Przemysł: Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2015, z. 3. (18): Historia. S. 149–165.

5. Гладишук С. Сприйняття польської адміністрації населенням Західної Волині у 1919–1921 роках. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія: Історичні науки. 2015. № 5 (306). С. 50–55.

6. Гладишук С. Особливості функціонування польської адміністрації у Західній Волині у першій половині 1920 р. *Емінак: науковий щоквартальник*. 2016. № 2 (14) (квітень–червень). С. 22–27.

Публікації, які додатково відображають результати дисертаційної роботи:

7. Гладишук С. Державна легітимація польської адміністрації в Західній Волині у 1919–1921 роках. *Освіта і культура Волині: історія та сучасність*: матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції: науковий збірник. Луцьк, 2012. С. 186–191.

8. Гладишук С. Західна Волинь у східній політиці Другої Речі Посполитої в 1919–1921 рр. *Другі політологічні читання імені професора Богдана Яроша*: збірник наукових праць. Луцьк, 2013. С. 215–222.

9. Гладишук С. Військові дії Другої Речі Посполитої в Західній Волині в першій половині 1919 р. *«Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень»*. Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції студентів і аспірантів (14–15 травня 2013 року): у 2 т. Т. 2. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. С. 20–21.

10. Гладишук С. Діяльність польського товариства «Кресова сторожа» в Західній Волині у 1919–1922 рр. *Україна та Польща: минуле, сьогодення, перспективи*. Луцьк: Інститут Польщі Волинського національного університету імені Лесі Українки, 2013. Т. 2. С. 98–101.

11. Гладишук С. Суспільно-політичне становище Ковельщини в 1919–1921 рр. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і Ковельщина в історії України та Волині*. Науковий збірник. Вип. 50. Матеріали 50-ї Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 22-й річниці Незалежності України і 495-річчю надання Ковелю Магдебурзького права (12–13 грудня 2013 р.). м. Ковель, 2013. С. 115–118.

12. Гладишук С. Прояви українського національного руху в Західній Волині у 1919–1921 роках в контексті діяльності польської адміністрації. *«Каразінські читання»*. 67-а Міжнародна конференція молодих вчених (м. Харків, 25 квітня 2014 р.). Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2014. С. 181–183.

13. Гладишук С. Становлення Народних Рад у Західній Волині у 1919 р. *«Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень»*. Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції студентів і аспірантів (14–15 травня 2014 р.): у 3 т. Т. 2. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. С. 31–33.

14. Гладишук С. Реакція населення Західної Волині на процес становлення польської адміністрації в регіоні у 1919–1921 роках. *Матеріали VII Волинської всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції* (м. Житомир, 7–8 листопада 2014 р.). Житомир: Полісся, 2014. С. 44–46.

15. Гладишук С. Становлення єврейського громадського життя в ковельському штетлі у міжвоєнний період. *Забутий континент. Штетли Волині. Історія, культура, особистості, перспективи розвитку туризму*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (20 березня 2015 р.). Рівне: Волин. обереги, 2015. С. 34–37.

16. Гладишук С. Формування системи органів виконавчої влади Другої Речі Посполитої впродовж 1919–1921 років. *«Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень»*. Матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції студентів і аспірантів (12–13 травня 2015 р.): у 3 т. Т. 1. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. С. 30–33.

17. Гладишук С. Відбудова польського управлінського апарату в Західній Волині у другій половині 1920 р. *Актуальні проблеми розвитку природничих та гуманітарних наук*: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції молодих учених, студентів та аспірантів (м. Луцьк, 15 грудня 2016 р.). Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. С. 179–181.

АНОТАЦІЯ

Гладишук С. О. Становлення польської адміністрації в Західній Волині у 1919–1921 роках: державно-правові та суспільно-політичні аспекти. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія. – Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2018.

У дисертації проаналізовано перебування Західної Волині в 1919–1921 рр. у складі Цивільного управління східних земель, Цивільного управління земель Волині та Подільського фронту, Тимчасового управління прифронтових і етапних теренів. 4 лютого 1921 р. на теренах регіону було сформовано Волинське воєводство. В період становлення польської адміністрації в Західній Волині відбувалася організація українського національного руху, діяльність комуністичних організацій та тимчасова заміна польського управлінського апарату більшовицьким влітку 1920 р. Польський громадсько-політичний рух регіону був представлений товариством «Кресова сторожа» та осередками «Народних рад».

Ключові слова: Західна Волинь, польська адміністрація, тимчасові органи влади, Волинський округ, Цивільне управління східних земель, товариство «Кресова сторожа», «Народні ради», більшовицька агітація.

АННОТАЦІЯ

Гладышук С. О. Становление польской администрации в Западной Волини в 1919–1921 годах: государственно-правовые и общественно-политические аспекты. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук (доктора философии) по специальности 07.00.02 – всемирная история. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко. – Львов, 2018.

В диссертации проанализировано пребывание Западной Волини в 1919–1921 гг. в составе Гражданского управления восточных земель, Гражданского управления земель Волини и Подольского фронта, Временного управления прифронтовых и этапных территорий. 4 февраля 1921 на территории региона было сформировано Волыньское воеводство. В период становления польской администрации в Западной Волини происходила организация украинского национального движения, деятельность коммунистических организаций и временная замена польского управленческого аппарата большевистским летом 1920 г. Польское общественно-политическое движение региона было представлено обществом «Кресовая страж» и ячейками «Народных советов».

Ключевые слова: Западная Волинь, польская администрация, временные органы власти, Волыньский округ, Гражданское управление восточных земель, общество «Кресовая страж», «Народные советы», большевистская агитация.

ABSTRACT

Gladyshek S. O. The Formation of Polish Administration in Western Volyn in Years 1919–1921: State-Legal, Social and Political Aspects. – Qualification Scientific Work in the Form of the Manuscript.

Thesis for the degree of a Candidate of Historical Sciences (Doctor of Philosophy) in specialty 07.00.02 – World History. – Ivan Franko National University of Lviv, 2018.

The dissertation is dedicated to complex investigation of the Polish administration activity in Western Volyn in years 1919–1921, state-legal, social and political aspects of this process. The attempt to investigate the peculiarities of functioning of the temporary Polish authorities in the region was made. On the basis of the investigation of Ukrainian national movement, the Bolsheviks campaign and the Polish public organizations in Western Volyn the social and political life in the region in the period of formation of the Polish administration was analyzed.

It was defined that Western Volyn was captured by the Polish army at the turn of May-June 1919, and the County Administration of Volyn, later the Volyn district, which answered to the Civil Administration of the Eastern Territories, was formed. The last

formation answered to Joseph Pilsudski and its aim was to implement the political programme of the Head of the State about peaceful coexistence of different nationalities.

It was defined that at the beginning of 1920 a new administrative unit in Western Volyn was formed – Civil Administration of Volyn and Podil Frontline, which formally answered to the Civil Administration of the Eastern Territories, but in practice – only to the Head of the State. After the agreement between S. Petliura and J. Pilsudsky from June 1, 1920, the territories of Western Volyn were taken under the direct control by the central executive power of the Second Polish-Lithuanian Commonwealth and above all, the Ministry of Internal Affairs. The matter of possible will of the local population lost its importance and relevancy. However, the Polish-Bolshevik war in the summer of 1920 liquidated the Polish administration of Western Volyn, which needed to be reestablished from the very beginning, from September of 1920. The Temporary Administration of the Frontline and Stage Territories was formed. At the beginning of the negotiations in Riga at the end of 1920, the formation of Volyn Woiwodship on the Territory of Western Volyn was started, and it was officially founded in February 4, 1921. The process of the state-legal regulation of the status of Western Volyn finally got its state as the Volyn Woiwodship of the Second Polish-Lithuanian Commonwealth.

It was defined that in the process of formation of the Polish administration on the territories of the region there originated a national movement which embraced the cultural and educational spheres and was represented by the work of separate local leaders. After the Polish-Ukrainian agreement in 1920 and the recognition by the Ukrainian National Republic of the legal rights of the Second Polish-Lithuanian Commonwealth in the region the period of formation of national, polonofilian and sovietfilian directions in the Ukrainian movement started. The representatives of the national direction continued to make plans as to the possible inclusion of the region to the Ukrainian National Republic, and in the second half of 1920 they demanded the concession of national autonomy to Western Volyn as part of Poland. The polonofilian direction was represented by those members of Ukrainian intelligence who struggled for cultural autonomy of the country and set the relationship with the Polish population.

The formation of the communist organizations of Western Volyn which supported the activities of insurgent detachments – “National Bolsheviks”, whose task was to destabilize the social, political and economic life of the region, was followed. In the summer of 1920, the offensive of the Red Army led to the occupation of the province by the Bolsheviks and the elimination of the Polish administration. However, in the Autumn of that year, the management of Poland in Western Volyn was restored. The activity of Polish social and political movement in Western Volyn, which was represented by the work of the organization “Kresova storozha” and the “National Councils”, was defined. Their task was to form the positive image of the Polish government among the local Ukrainian, Jewish, Czech and German population.

Key words: Western Volyn, Polish administration, interim authorities, Volyn district, Civil Administration of the Eastern Territories, organization “Kresova storozha”, “National Councils”, Bolshevik agitation.

Підписано до друку 12.03.2018 р. Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.
Друк на різнографі. Обсяг 0,9 ум. друк. арк. 0,9 обл.-вид. арк.
Наклад 100 пр. Зам. 18. Виготовлювач – Вежа-Друк
(м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. (0332) 29-90-65).
Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.